

Les noves actituds dels consumidors: una visió integral de la **producció ecològica**

New consumer attitudes: an integral approach to ecological farming

VÍCTOR FALGUERA,^{1,2}
NÚRIA ALIGUER,³
MERCÈ FALGUERA⁴

¹ Institut de Recerca i Tecnologia Agroalimentàries
² Agricultural Knowledge & Innovation Services (AKIS)
³ Alter Software, SL
⁴ Consell Català de la Producció Integrada

RESUM: *En els darrers temps, la consciència cada cop més gran dels consumidors com a agents actius de la cadena alimentària ha comportat canvis profunds a tots els seus nivells, des del productor fins al minorista. Diverses tendències han aparegut com a resposta a les preocupacions de salut, mediambientals, socials i ètiques d'una població cada cop més implicada en les conseqüències de les seves decisions. Per entendre aquesta relació de causa-resposta, cal estudiar aquestes tendències des de diversos punts de vista, superant l'enfocament unidisciplinari clàssic. En aquest context, l'avaluació detallada dels suposats avantatges que comporta la producció agrària ecològica porta a pensar que el creixement d'aquest mercat pot ser el resultat de campanyes de màrqueting més que no pas d'estudis científics. Aquest article intenta establir un enfocament integral del fenomen alimentari ecològic, avaluant la seva idoneïtat en un moment de recessió econòmica, plantejant les alternatives més viables des de tots els punts de vista i les seves conseqüències sobre l'entorn rural i la seva població.*

PARAULES CLAU: *consum alimentari, producció ecològica, recessió econòmica, població rural.*

ABSTRACT: *In recent years, consumers' increased awareness as active agents in the food chain has led to important changes on all this chain's levels, from the producer to the retailer. Several trends have emerged in response to the concerns about health, the environment, society and ethics of a population increasingly involved in the consequences of its decisions. In order to understand this cause-and-response relationship, these trends must be studied from different standpoints, rising above the classic unidisciplinary approach. In this context, a detailed assessment of the purported advantages of ecological farming suggests that the growth of its market may be the outcome of marketing campaigns rather than scientific studies. This paper seeks to establish a comprehensive approach to the ecological food phenomenon, assessing its suitability at a time of economic recession while considering the most feasible alternatives from all viewpoints and their impact on the rural areas and their population.*

KEYWORDS: *food consumption, ecological farming, economic recession, rural population.*

Correspondència: Víctor Falguera.
Agricultural Knowledge & Innovation Services (AKIS).
Av. de Rovira Roure, 191. 25198 Lleida.
Tel.: (34) 620 615 916.
Fax: (34) 973 702 596.
A/e: v.falguera@akisinternational.com.

INTRODUCCIÓ

En els últims temps, la creixent preocupació de la població sobre les conseqüències socials i mediambientals del seu consum, així com la consciència sobre la necessitat de portar un estil de vida saludable, han donat lloc a canvis bruscs al llarg de tota la cadena alimentària, des del productor primari fins al minorista. Aquests canvis han desembocat en una nova concepció dels sistemes agroalimentaris que considera aspectes tecnològics, vincles socials, paràmetres econòmics i contrapartides ambientals, i que, per tant, requereix un enfocament d'estudi integral. Conseqüentment, les cadenes de subministrament han hagut de donar resposta a aquestes noves tendències del mercat, que comporten fortes modificacions en la producció primària, en la indústria alimentària i en la investigació científica relacionada. D'entre totes, els productes ecològics són una d'aquestes *modes* que centren gran part de les mirades de l'univers alimentari.

No obstant això, quan hom considera el fenomen de l'alimentació ecològica des de tots els punts de vista esmentats anteriorment, s'adona que els suposats avantatges d'aquest tipus de producció no són tan clars com pugui semblar en un principi. A més a més, la diferència de preu entre els aliments convencionals i els orgànics és sovint massa gran per fer que els consumidors canviïn els seus hàbits de compra. D'altra banda, les conseqüències dels canvis en la demanda dels consumidors poden arribar també al medi rural i a la seva població. El canvi d'ús del sòl té un paper clau en el canvi ambiental global, així com en la disponibilitat futura de l'aigua i d'altres recursos naturals. La modelització dels canvis en l'ús de la terra presenta diversos desafiaments, particularment en la integració de dades biofísiques i socioeconòmiques cada dia més complexes i heterogènies.

ELS CANVIS EN LA DEMANDA I LA NECESSITAT D'UN ENFOCAMENT INTEGRAL

Per motius estrictament comercials, les cadenes de subministrament alimentari s'han hagut d'orientar cap a la demanda i tenir en compte els senyals de retroalimentació del mercat i dels consumidors, els quals s'autoconsideren agents actius de la cadena alimentària (el consumidor és conscient que la decisió de comprar un producte o un altre té un impacte sobre tots els esglaons de la cadena). Aquesta creixent consciència dels costos socials i ambientals associats a la procedència i als processos de producció dels aliments s'associa necessàriament a grans canvis d'actitud en les societats modernes: és l'anomenat *consum reflexiu*.

Per entendre aquest tipus de consum, més enllà del comportament del consumidor a escala individual també cal considerar la seva actitud dins de la societat. Existeix una demanda creixent d'aliments *naturals* (lliures de fertilitzants químics i pesticides) i ingredients frescos o mínimament processats, fàcilment disponibles, de preu raonable i segurs per al consum. Avui dia, diversos factors socioeconòmics tenen una forta influència en la composició de la dieta: la cultura, les preferències personals, els preus, la disponibilitat, la comoditat, el medi ambient, els problemes socials o les implicacions per a la salut. La gent consumeix les imatges i idees associades als productes tant com el contingut nutricional de l'aliment [1].

D'altra banda, malgrat que els aliments mai han estat tan segurs com ara, sembla que els consumidors tinguin una considerable i creixent incertesa, ansietat i crítica sobre la seguretat alimentària. Durant les dues últimes dècades s'han produït nombrosos escàndols i temors generalitzats que han captat l'atenció de consumidors i autoritats. Aquests escàndols, com ara la proliferació de la soca d'*Escherichia coli* enterohemorràgica O104:H4 a Alemanya l'estiu del 2011 o bé l'efecte sobre els

aliments de l'accident nuclear a la central japonesa de Fukushima, han debilitat la confiança en la seguretat dels sistemes alimentaris i han conduït a una excessiva preocupació pels efectes potencialment negatius dels desenvolupaments científics i tecnològics. La preocupació per la seguretat alimentària i la desconfiança en les noves tecnologies (organismes genèticament modificats, irradiació, etc.) expliquen en part l'augment del consum d'aliments ecològics, tot i que nombrosos estudis han conclòs que aquestes noves tecnologies són segures.

Per estudiar les causes i les possibles conseqüències d'aquests canvis cal un enfocament interdisciplinari, és a dir, aprofitar els punts de vista que proporcionen les ciències alimentàries, ambientals, de la salut, econòmiques i socials, amb l'objectiu de garantir una agricultura i una alimentació més rendible i competitiva a escala internacional que respecti el medi ambient i millori la nutrició i la salut pública.

EL CONSUM D'ALIMENTS QUE APORTIN BENEFICIS PER A LA SALUT, LA SOCIETAT I EL MEDI AMBIENT

La preocupació dels consumidors per l'impacte de les seves decisions sobre la seva salut, el medi ambient i la igualtat social ha donat lloc a diverses tendències, la més destacada de les quals són els productes ecològics. L'augment que ha experimentat l'ús de pesticides i fertilitzants en l'agricultura convencional ha fet aflorar nombroses crítiques en els mitjans populars i ha conduït al creixement de l'agricultura ecològica com a alternativa. Els ecologistes s'han esforçat a promocionar els productes *respectuosos amb el medi ambient* entre els consumidors, estratègia coneguda com a *màrqueting verd*.

Malgrat tot, darrerament en alguns sectors els mateixos interessos econòmics han desestimat l'ús dels adjectius *natural* i *orgànic*, ja que alguns consumidors no neces-

sàriament els identifiquen amb *segur*. De fet, l'anàlisi objectiva dels avantatges mediambientals lligats a l'agricultura ecològica no és tan clara. S'ha demostrat que la producció a petita escala és més eficient en termes d'ús d'energia, però porta implícita una productivitat inferior per comparació a l'agricultura a gran escala o als treballs no agrícoles. A causa que les produccions obtingudes mitjançant l'agricultura ecològica són molt menors que en l'agricultura convencional, en fer la correcció dels suposats avantatges mediambientals tenint en compte la producció per hectàrea, aquests es redueixen o fins i tot desapareixen [2, 3]. Per tant, una línia d'investigació que caldria desenvolupar per tal de donar sentit a la causa ecologista propugnada pel *màrqueting verd* és com augmentar considerablement la producció ecològica sense augmentar la contrapartida mediambiental.

A més dels avantatges mediambientals o per a la salut, la consideració del mercat ecològic ha de comprendre necessàriament altres aspectes com ara el preu i les característiques sensorials, ja que nombrosos estudis determinen que molts consumidors no estan disposats a sacrificar les propietats organolèptiques en favor de beneficis potencials sobre la salut [4, 5]. D'altra banda, els consumidors només estan disposats a pagar una petita quantitat extra de diners pels productes etiquetats com a ecològics, i no s'ha demostrat que aquesta quantitat que estan disposats a pagar sigui suficient per cobrir la disminució de la productivitat [6]. A més a més, en el context actual, la recessió econòmica sembla que ha afectat fortament la demanda de productes ecològics. Per exemple, al Regne Unit, principal estandard europeu del mercat ecològic, aquest tipus de consum va caure un 13,6 % el 2010 i un 5,9 % addicional el 2011 [7, 8]. A Catalunya, segons les dades de l'últim informe de l'Observatori de Preus del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural (taula 1, [9]), la

diferència de preu entre els productes ecològics i convencionals pot explicar en gran part la manca d'èxit d'aquest mercat. A més a més, d'aquestes mateixes dades es dedueix que en els productes que han de passar per una transformació la diferència percentual entre convencional i ecològic és menor que en els productes destinats a la venda directa al consumidor. Més enllà de les mateixes diferències entre els productes, aquest fet porta a pensar que l'estratègia de màrqueting té un impacte decisiu en els preus que perceben els agricultors.

IMPLICACIONS SOBRE L'ENTORN: CANVIS EN LES PRÀCTIQUES AGRÍCOLES I EN LA POBLACIÓ RURAL

Les noves tendències en la demanda dels consumidors estan tenint un impacte global en el comerç i poden produir greus efectes negatius sobre els països menys desenvolupats i la seva agricultura. També els agricultors dels països desenvolupats podrien veure's afectats, ja que s'han de sotmetre contínuament a una legislació canviant redactada per tot tipus d'organismes internacionals, tant governamentals com no governamentals. Conseqüentment, aquestes implicacions sobre l'entorn rural modifiquen els antics models agrícoles, les normes de bones pràctiques, les varietats tradicionals de cultiu i els sistemes de producció agrícola en la seva totalitat.

En alguns casos, la demanda d'aliments *segurs, frescos i naturals* està començant a cobrir-se a través d'importacions. Paradoxalment, això pot suposar un augment dels riscos per als consumidors, ja que aquest increment provoca l'expansió de la xarxa de subministrament i del ventall de proveïdors, fet que pot arribar a traduir-se en una relaxació dels controls sobre els productes importats [10]. Aquesta situació també és totalment injusta per als agricultors dels països desenvolupats, que, en la major part de casos, perceben una minúscula frac-

ció del valor que tenen els seus productes en el mercat.

De fet, el model d'agricultura industrial en els països desenvolupats està en crisi, principalment a causa dels canvis de demanda i de l'augment del cost de l'energia. Però, d'altra banda, les alternatives a l'agricultura industrialitzada (com la producció ecològica) han de reconèixer la seva dependència de subsidis per poder mantenir-se com a productors. Si no en tinguessin, els seria molt difícil sobreviure, encara molt més que als agricultors convencionals. De fet, la mateixa Comissió Europea, en el seu informe de l'any 2010, reconeix que de mitjana i en termes absoluts per hectàrea les explotacions d'agricultura ecològica reben subvencions desmesuradament més elevades que les convencionals.

Així, sembla obvi que cal trobar un punt d'equilibri entre els sistemes de producció convencionals i l'agricultura ecològica. Aquest model equilibrat hauria d'assegurar una productivitat raonable, respectant les preocupacions ambientals i socials i, si fos possible, limitar al mínim les subvencions que els agricultors requereixen de les administracions públiques, però garantint la subsistència de la població rural i el seu arrelament al territori. Aquest punt intermedi sembla que es troba en els sistemes de producció integrada. Aquest mètode es basa en la sostenibilitat a llarg termini, l'ús racional dels recursos naturals, l'aplicació de regulacions per garantir la substitució dels agents contaminants, l'ús combinat de mètodes de control biològics i químics, les metodologies de supervisió adequades i la traçabilitat del procés sencer; tot això sense sacrificar la productivitat ni la qualitat de la producció, fent èmfasi en la concepció holística del sistema que conceptualitza l'explotació agrícola sencera com una unitat bàsica. Aquest enfocament permet la consideració integrada de la producció primària, concepció que no era possible utilitzant els models de producció clàssics. La gestió integrada aprofita la tecnolo-

TAULA 1. Preus percebuts agraris de diversos productes alimentaris ecològics i convencionals a Catalunya, en €/100 kg (mitjanes anuals)

	Any	Ecològic	Convencional	Diferència (%)
Ordi per a pinso	2009	17,78	13,47	32,0
	2010	18,33	15,29	19,8
Blat tou o semidur	2009	21,72	15,11	43,8
	2010	20,51	16,95	21,0
Vedella (pes viu)	2009	249,53	192,94	29,3
	2010	247,75	184,68	34,2
Col cabdellada arrossada	2009	112,53	27,06	315,9
	2010	104,63	26,95	288,2
Mongeta tendra plana	2009	227,37	157,97	43,9
	2010	238,90	144,37	65,5
Patata	2009	77,54	19,37	300,3
	2010	82,88	28,73	188,4
Poma Golden	2009	106,53	31,04	243,1
	2010	128,53	34,34	274,3

FONT: Observatori de Preus, Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural.

gia moderna per millorar tot el sistema: provocant l'augment de la qualitat del sòl, l'aigua i l'aire.

Realment, els sistemes de producció integrada són la resposta científica que combina la intensificació de l'agricultura convencional amb les pràctiques de baix impacte ambiental, compaginant les exigències del mercat amb l'assoliment dels objectius econòmics. Per als consumidors, aquesta filosofia es traduiria en el subministrament de productes saludables, respectuosos amb el medi ambient i a un preu econòmic. Tots aquests aspectes productius són formalitzats en els programes de producció integrada, oficialment reconeguts per autoritats regionals i estatals rellevants i supervisats per organismes independents acreditats.

Els agricultors de gran part dels països europeus apliquen mètodes de producció integrada de manera no harmonitzada a causa de l'absència d'una base legal comuna. Això ha conduït a la proliferació de sistemes de gestió de la qualitat i normes privades. Aquestes guies de qualitat, imposades i controlades pels distribuïdors, sovint estipulen

exigències més elevades que les requerides per la llei. Un bon exemple n'és GlobalGAP, una normativa impulsada pel sector minorista que gestiona i controla els aspectes relatius a la qualitat i la seguretat alimentària. Aquesta normativa exerceix una enorme influència sobre el mercat alimentari europeu, ja que més del 85 % dels minoristes d'Europa occidental exigeixen aquesta certificació. Altres exemples de certificacions privades de gran abast són Nature's Choice, del distribuïdor britànic Tesco, o l'Ethical Standards Program, de la nord-americana Walmart.

D'altra banda, repreneu els efectes del consum alimentari sobre l'àmbit rural, els preus i els models de demanda fluctuen àmpliament, cosa que deixa els petits productors vulnerables davant les forces del mercat i incrementa el seu nivell d'inseguretat econòmica. Aquesta situació provoca la ràpida desruralització en la major part dels països desenvolupats. Mirant a llarg termini, a Europa el desenvolupament sostenible de les zones rurals, així com la conservació de la xarxa d'explotacions petites i mitjanes,

implica establir i fixar la població al territori. L'assoliment d'aquest objectiu passa per augmentar el nivell de vida dels territoris, millorar l'eficiència de l'economia rural i garantir l'ús racional dels recursos naturals. Això implica el desenvolupament de les entitats locals competents, la diversificació de la producció agrícola, la proliferació d'altres formes d'activitat en les zones rurals i agrícoles, etc. Alguns autors sostenen que les decisions preses en l'àmbit de l'explotació agrícola es veuran fortament afectades per les creixents oportunitats d'ingressos no agrícoles [11]. Això implica que les connexions sectorials i el context territorial han de ser considerats en el desenvolupament de models predictius de producció, de consum i d'inversió en les llars rurals i, per tant, en les futures polítiques dedicades a la supervivència de l'estructura rural.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- [1] LOWE, P.; PHILLIPSON, J.; LEE, R. P. (2008). «Socio-technical innovation for sustainable food chains: roles for social

- science». *Trends Food Sci. Technol.*, 19, p. 226-233.
- [2] BACKER, E.; AERTSENS, J.; VERGUCHT, S.; STEURBAUT, W. (2009). «Assessing the ecological soundness of organic and conventional agriculture by means of life cycle assessment (LCA)». *Brit. Food J.*, 111, p. 1028-1061.
- [3] WOODHOUSE, P. (2010). «Beyond industrial agriculture? Some questions about farm size, productivity and sustainability». *J. Agr. Change*, 10, p. 437-453.
- [4] TRAILL, W. B.; ARNOULT, M. H. P.; CHAMBERS, S. A.; DEAVILLE, E. R.; GORDON, M. H.; JOHN, P.; JONES, P. J.; KLIEM, K. E.; MORTIMER, S. R.; TIFFIN, J. R. (2008). «The potential for competitive and healthy food chains of benefit to the countryside». *Trends Food Sci. Technol.*, 19, p. 248-254.
- [5] MARKOVINA, J.; ČAČIĆ, J.; KLJUSURIC, J. G.; KOVAČIĆ, D. (2011). «Young consumers' perception of functional foods in Croatia». *Brit. Food J.*, 113, p. 7-16.
- [6] MESÍAS-DÍAZ, F. J.; PLEITE, F. M. C.; MARTÍNEZ-PAZ, J. M.; GASPÀR GARCIA, P. (2011). «Willingness to pay for organic food in Spain: an approach to the analysis of regional differences». *ITEA*, 107, p. 3-20.
- [7] EUROPEAN COMMISSION (2010). *An analysis of the EU organic sector*. Brussel·les: European Commission, DG Agriculture and Rural Development.
- [8] SOIL ASSOCIATION (2011). *Organic Market Report 2011*. Bristol (RU): Soil Association.
- [9] DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, RAMADERIA, PESCA, ALIMENTACIÓ I MEDI NATURAL. OBSERVATORI DE PREUS (2011). *Informe de preus de producció agrària ecològica (PAE). Tercer i quart trimestre 2010*.
- [10] MCGILL, A. E. J. (2009). «The potential effects of demands for natural and safe foods on global food security». *Trends Food Sci. Technol.*, 20, p. 402-406.
- [11] FISCHER, G.; O'NEILL, B. C. (2005). «Global and case-based modeling of population and land use change». A: ENTWISLE, B.; STERN, P. C. *Population, land use and environment: Research directions*. Washington, DC: The National Academies Press.